גמרא

אלא אי אמרת אהבה רבה הוו אמרי מאי ברכות אין מעכבות זו את זו דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום דלא מטא זמן יוצר אור וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי [א]ואי מכללא מאי דאי מכללא לעולם אהבה רבה הוו אמרי וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי ליה ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו [א]סדר ברכות: וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים. א"ר יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין תניא נמי הכי ר' נתן אומר בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין רבה בב"ח סבר למקבעינהו בסורא א"ל רב חסדא כבר בטלום מפני תרעומת המינין אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא א"ל רב אשי כבר בטלום מפני תרעומת המינין: ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא. מאי ברכה אחת א"ר חלבו [ב]משמר היוצא אומר למשמר הנכנס מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות: מקום שאמרו להאריך: פשיטא [ג]היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא יצא דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא דהא תנן [ד]על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא אלא היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא (א) פתח ובריך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר עיקר ברכה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ת"ש [ה]שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום שאני התם דקאמר ברוך יוצר המאורות הניחא לרב [ו]דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה שפיר אלא לר' יוחנן דאמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה מאי איכא למימר אלא כיון דאמר רבה בר עולא [ז]כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרוייהו קאמר ת"ש מסיפא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום כללו של דבר לאתויי מאי לאו לאתויי הא דאמרן לא לאתויי נהמא ותמרי ה"ד אילימא דאכל נהמא וקסבר דתמרי אכל ופתח אדעתא דתמרי וסיים בדנהמא היינו בעיין לא צריכא כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי [יצא] דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא מאי טעמא דתמרי נמי מיזן זייני: אמר רבה בר [ח]חיננא סבא משמיה דרב [ה]כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר [1]להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: ואמר רבה בר חיננא [ט][סבא] משמיה דרב [ו]המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב [2]ה' זוקף כפופים מיתיבי [3]מפני שמי נחת הוא מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב אמר ליה [י]שמואל לחייא בר רב [כ]בר אוריאן תא ואימא לך מלתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם.

רב

רש"י

אלא אי אמרת. הך ברכה דקאמרי אהבה רבה היכי ש"מ דאין מעכבות זו את זו דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום דלא מטא זמניה הוא וכי מטא זמניה אמרי לה ואע"ג דקרו איהו ק"ש לא מטא זמניה כדאמרינן בעלמא (יומא לז:) הקורא את שמע עם אנשי משמר לא יצא שאנשי משמר מקדימין: **ואי מכללא מאי.** וכי אמר ליה מכללא מאי גריעותא איכא דאמר לאו בפירוש אתמר הא שפיר מצי למשמע מכללא דיוצר אור קא אמרי. ומשנינן ליכא למשמע מהכא דילמא לעולם אימא לך אהבה רבה וכו': **סדר ברכות.** אם הקדים המאוחרות: **בקשו.** לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע: **מפני תרעומת המינין.** שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקדוש ב"ה ושמעו מפיו בסיני: **המינין.** עכו"ם [ט]: **פתח בדשכרא וסיים בדחמרא.** תחלת הברכה אמר ע"מ שהכל וכיון שהגיע למלך העולם נזכר שהוא יין ואמר פרי הגפן פשיטא לן דיצא דהא אפילו סיים כל הברכה בדעת פתיחתה ואמר שהכל יצא על היין דתנן וכו': **אלא.** קא מבעיא לן פתח אדעתא דחמרא כדי לסיים בפה"ג וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא שכר וסיים שהכל מהו: **בתר עיקר ברכה אזלינן.** ועיקר ברכה אדעתא דיין נאמרה והוי כמו שסיים ביין ואין ברכת היין מוציאה ידי ברכת שכר שאין השכר מן הגפן: **פתח ביוצר אור.** כלומר אדעתא דלימא יוצר אור: **וסיים במעריב ערבים.** כשאמר מלך העולם נזכר וסיים אשר בדברו מעריב ערבים: **שאני התם וכו'.** כלומר דלאו פתיחה איגה כלום והא דקתני יצא לפי שחוזר וחותם בה בברוך יוצר המאורות וע"י חתימתה קאמר דיצא [י]אלא שהכל שאין חותם בה בברוך ופתיחתה אדעתא דבורא פרי הגפן הוא אימא דלא יצא: **מאי איכא למימר.** היכי נפיק משום חתימתה הא אין מלכות בחתימתה: ה"ג **אלא כיון דאמר כו'.** אלא לא תימא משום חתימתה יצא אלא פתיחתה נמי מעלייתא היא ולא תפשוט מיניה לחמרא ושכרא דלגבי ברכות ערבית ושחרית הוא דמצי למימר דכי פתח בזו וסיים בזו יצא דהא כי פתח בשחרית אדעתא דמעריב ערבים הוה דעתיה לאדכורי בה מדת היום בלילה כגון גולל אור וכי פתח ערבית אדעתא דיוצר אור הוה דעתיה לאדכורי בה מדת לילה כגון ובורא חשך הלכך אדעתא דתרוייהו הוא: **לאו לאתויי הא דאמרן.** כגון שכרא וחמרא: **היינו בעיין.** (ב) דהא ברכת התמרים על העץ ועל פרי העץ אינה עולה לברכת הלחם ומי בהא פשטת דהכל הולך אחר חתום ברכות הוא הדין לחמרא ושכרא: **כל מי שלא אמר ברכת אמת ויציב.** כמו שתקנוה וכן אמת ואמונה בערבית לא יצא: **שנא' להגיד בבקר חסדך.** וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם. וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו כל אלה הנסים התדירים תמיד: **כשהוא כורע.** בלאות ובהודאה כורע בברוך וזוקף את עצמו כשהוא מזכיר את השם על שם ה' זוקף כפופים (תהלים קמו): **נחת.** לשון הכנעה:

כמיזרא

תוספות

משום דלא מטא זמן יוצר אור. דנהי דשחיטת התמיד משיעלה עמוד השחר פי' רש"י מיהו לא הוה שעה לומר יוצר אור כדאמרי' הקורא כו' ויכול לסבור הברייתא כותיקין [ד]: **ברכה** אחת למשמר היוצא וכו'. תימא קצת מאי היא הועיל ולית בה לא שם ולא מלכות: **פתח.** ואמר בא"י אלהינו מלך העולם והיה סבור שהיה יין והבין שהיה שכר ואמר שהבין שהיה שכר סיים שהכל: **לא** לאתויי נהמא. ופירש רב אלפס השתא דלא אפשיטא בעיין אזלינן לקולא ואפילו פתח בחמרא וסיים בשכרא יצא. ור"י הי' אומר ° לחומרא דצריך לברך פעם אחרת. ומיהו היה אומר ר"ת אם היה יודע בבירור שטעה בדבורו שאמר בורא ° פרי העץ תחת (בורא) פרי הגפן דבתוך כדי דבור יכול לחזור בו. וכן בי"ט בחתימה של יום טוב אם טעה בין מקדש ישראל והזמנים ואמר מקדש השבת וחזר בתוך כדי דבור יצא אחרי שהוא יודע שהוא י"ט. והקשה הר"ר יעקב מקינון מאי קא מבעיא ליה והא ודאי מצות אינן צריכות כוונה. והיה אומר הר"י דהיינו כשומע תפלה אחורי בית הכנסת ולא נתכוין לצאת. אבל היכא דנתכוין לברך על היין ונמצא שכר לא מהני: **להגיד** בבקר חסדך. חסד שהקדוש ב"ה עשה לנו במצרים. ואמונתך פי' מדבר על העתיד שאנו מצפים שישמור הבטחתו ואמונתו ויגאלנו מיד המלכים ובסוף ברכה חוזר לגאולה דפרעה כדי לסמוך לגאל ישראל. א"נ ע"ד המדר' (רבה איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך שאדם מאמין ומפקיד רוחו בידו ומחזירה בלא יגיעה: **אמת** ויציב וכו'. לא קאי על השכינה אלא קאי אהדבר הזה וכו'. וכן איתא בהר"ס. ואיתא בירושלמי האי מרגניתא דלית ביה טימא פירוש שאין לה שומא כל מה שמשבח מתגני לה כדאמר לקמן (ד' לג ב) בחד דפתח ואמר האל הגדול הגבור והנורא והיה מאריך הרבה וא"ל ר' חנינא סיימת לשבחי דמרך כי כל פה לא יוכל לספר שבחו:

כרע

עין משפט נר מצוה

ס א מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה ח טוש"ע או"ח סימן ס' סעיף ג:
סא ב מיי' פ"ז מהלכות תמידין הלכה ד:
סב ג מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה יא (סמג עשין כז) טור ושו"ע או"ח סי' רט סעיף א ב:
סג ד מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה ח (סמג עשין יח) טוש"ע או"ח סימן נט סעיף ג:
סד ה מיי' פ"א מהל' ק"ש הלכה ז טוש"ע או"ח סימן סו סעיף י:
סה ו מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה י סמג עשין יט טור שו"ע או"ח סימן קיג סעיף ז:

◆

מוסף רש"י

בגבולין. כל חוץ לעזרה קרי גבולין (יומא סט:). **נהמא.** לחם (לקמן לז:). **ואמונתך בלילות.** ואיזו אמונה יש כאן, לפי שאין לך אדם שאין נפשו כלה עליו בלילה מרוב עמל ויגיעת עסקי היום, וכשעולה לרקיע הנשמה בלילה אין הנשמה רוצה לשוב עוד בקרבו, אומר לה הקב"ה שובי למקומך בתוך האדם (והיא אומרת) איני רוצה לחזור אמונתי כנגדו שהוא המאמין בי והפקיד אותן בידי שנאמר (תהלים לא ו) בידך אפקיד רוחי, ועושה הקב"ה אמונה ומחזירה אליו ובבקר עושה לו נס ומחדש את כחו ואינו חש מכל מה שטרח אתמול, ועל זה נאמר (איכה ג כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך (סידור רש"י סי' תכז, מחזו"ו סי' קא). **בר אוריאן.** בן תורה ([illegible] סב. מנחות נג.).

◆

רבינו חננאל

אלא אי אמרת קורא אהבת עולם ברישא וקורא אחריה שמע משום דאכתי לא מטי זמן יוצר אור, וכי מטא הנץ החמה ומטי זמן יוצר אור קרי ליה נמי יוצר אור, מאי אין מעכבות זו את זו, דהא קרי להו לתרוייהו, אלא לאו יוצר אור, ואהבה רבה מניחה לגמרי, והיינו דברכות אין מעכבות זו את זו. ואמר וכי מכללא הוי מאי איכא למימר הא איתברירי' דיוצר אור היא, ודחינא אי מכללא שמעינן איכא למימר ברכה אחת ששנינו במסכתא תמיד אהבת עולם היא, ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו דקאמר רשב"ל סדר ברכות, פי' דאי קדים ברכת אהבת עולם לשל יוצר אור לא מעכבא אלא הדר בריך בתר אהבת עולם ברכת יוצר אור. וכיון דהא דאמר רשב"ל לא אברירא לן דאיתמר בהדיא משמיה, והא רב יצחק בר יוסף אמר מכללא איתמר, (ד)עבדינן כשמואל דאמר בהדיא אהבה רבה. והאידנא אי אקדים ובריך אהבת עולם וקרי ק"ש והדר קרא יוצר אור יצא ידי חובה, דברכות לקרותן כסדרן אין מעכבות ואי"ז. אבל אם הניח אחת לגמרי לא יצא ידי חובתו. א"ר יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן ומפני מה בטלום מפני תרעומת המינין. פירוש שלא יאמרו אין עיקר תורה אלא עשרת הדברות. ירושלמי מפני טענת המינים שלא יאמרו אלו לבדם ניתנו בסיני. פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ופתח ומברך. ה"ג מאן דנקיט כסא דשכרא וסבר חמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא יצא, אלא אי פתח ואמר ברוך אתה אמ"ה שהכל נהיה בדברו בורא פרי הגפן מאי, בתר ברכה אזלינן ויצא או דילמא בתר חתימה אזלינן ולא יצא. ואתינן למפשטיה מהא דתניא שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא וכו', ש"מ בתר חתימה אזלינן ולא יצא. ודחינן שאני התם דהא קא מברך אחתימה ברוך אתה ה' יוצר המאורות ועלה סמכינן, אבל הכא דליכא ברכה בחתימה איכא למימר אפתיחה סמכינן. ולא איפשט בעיין מהא מתני'. ומקשה אהאי שנויא (דאוקי') [וקאמר] בא"י יוצר המאורות ואמר הניחא לרב דאמר [כל ברכה שאין בה הזכרת ה' אינה ברכה שפיר אלא לר"י דאמר] כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, הא לית בה מלכות. ושנינן הא זה ששנינו בחיצונה שחרית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא, כיון דאמר רבא בר עולא כדי להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה ולא משמע ממש, הוא הדין נמי כיון דפתח בתחילת ברכה במלכות והזכרת השם, ההיא מלכות דפתיחה אחתימה נמי מיחשבא. ת"ש מסיפא כללו של דבר הכל הולך אחר חיתום ברכות, מאי לאו לאתויי כה"ג דלא יצא, ה"ד כגון דפתח בשהכל וחתם בבורא פרי הגפן, ודחינן לא (הוי) [האי] כללא לאתויי נהמא ותמרי. ומקשינן אי אכיל נהמא וסבר תמרי ניהו ובריך על העץ וחתם הזן מי נפיק. ואסיקנא אלא כגון דאכל תמרי וסבר נהמא הוא ופתח ברוך אתה אמ"ה הזן את העולם כלו וחתם על הארץ ועל פרי העץ, דכי האי גונא ודאי יצא, דאפילו בירך אתמרי נמי הזן יצא, דתמרי נמי מיזן זיין. ולא איפשט בעיין ומסתברא לא יצא, מיהו בהדיא לא אתמר ויש מי שאומר לקולא.

מסורת הש"ס

א) [שבת מ. יבמות פ: ב"ב קנח.: חולין לד. (לה. קיח:)], ב) לקמן מ., ג) לקמן מ: [לפניו ליתא שם], ד) [לעיל יא: ע"ש], ה) ב"מ מניחא וכן לקמן, ו) כל"ל, ז) [מגילה יז. ע"ש], ח) [[illegible] סב. וכן במנחות נג. בר אוריין פירש"י בן תורה לכן ביומא סח. ובסוכה מג: ופ"ז לא: ובמגילה יד: אימא בר אוריה או בר אוריה ולא פירש"י כלום], ט) בס"א: תלמידי ישו, י) ל"ל אבא, כ) [וע"ע תוס' יומא לו: ד"ה אמר אביי].

◆

תורה אור השלם

1. לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: תהלים צב ג
2. יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: תהלים קמו ח
3. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא: מלאכי ב ה

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' דחמרא הוא ופתח: (ב) רש"י ד"ה היינו בעיין היינו הך דהא ברכת:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה לא כו' לחומרא כו' ולא קיי"ל הכא לומר ספק ברכות לקולא [ומג"א סימן ר"ט ס"ק ג' הקשה כן] דכבר כתב הרשב"א בפסקים קא ע"א בשם רבנו יונה ד"ה לאודיען כחו. דל"ש כן אלא בברכת המצות דהברכות אינן מעכבות. אבל בברכת הנהנין אסור להנות בלא ברכה ע"ש. ולא הוי כאן חשש ברכה לבטלה. דאם לא יברך יהא אסור לו לשתות. אח"ז ראיתי בלבן העטור (סימן רי"ד) שכ"כ מסברא דנפשיה ולא הביא דברי הרשב"א. ועי' מ"ש לקמן (מ"ע ע"ב) בתוס' ד"ה ר"ת: **בא"ד שאמר** בפה"ע תחת בפה"ג. משמע מזה דאם בירך על היין בפה"ע דלא יצא. [וכ"כ המג"א סימן ר"ח ס"ק כ"ג בשם תשובת ר"י סלוי] ותמוה לי. דהא יין יש פרי עליו. דהא מברכין בפה"ע וא"כ שפיר מברך בפה"ע. אלא דיש לו לברך יותר שהוא מגפן. וא"כ לא גרע מבירך שהכל דקי"ל דיצא. אח"ז מצאתי בעזה"י בתשובת גינת ורדים חלק או"ח סכ"ע דהעלה לעיקר דיצא:

◆

רב נסים גאון

כבר בטלום מפני תרעומת המינין. בתלמוד ארץ ישראל של זה הפרק פירשוהו בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום מפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו למשה בסיני: מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום פירשוהו בתוספתי' (פרק א) אלו ברכות שמקצרין המברך על הפירות ועל המצות כו' ואלו ברכות שמאריכין בהן ברכות של תעניות וברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים כו' ובגמ' דבני מערבא (פרק א) גרסי ר' ידן מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח בברוך וחותם בברוך: הניחא למאן דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. עיקר חלוקה של רב ור' יוחנן בפרק כיצד מברכין (דף מ) ובגמ' דבני מערבא בפרק הרואה מקום (הלכה א) גרסי ר' זעירה בר' יהודה בשם רב כל ברכה שאין עמה מלכות אינה ברכה אמר ר' תנחומא ואנא אמינא טעמא (תהלים קמה) ארוממך אלוהי המלך: